

Leonard Górnicki

ORCID: 0000-0002-5770-1073

Uniwersytet Wrocławski

leonard.gornicki@uwr.edu.pl

Rodzaj artykułu: oryginalny artykuł naukowy

Czek i jego forma w projekcie ustawy czekowej z 1923 roku

Słowa kluczowe: kodyfikacja prawa czekowego, rezolucje haskie w zakresie prawa czekowego z 1912 roku, projekt prawa czekowego z 1923 roku, forma czeku, klauzula czekowa, zlecenie zapłaty, bierna zdolność czekowa

Uwagi wstępne

Jednym z najistotniejszych problemów ustawodawczych, jakie stanęły przed Komisją Kodyfikacyjną RP, powołaną ustawą z dnia 3 czerwca 1919 roku (Dz. P.P.P. Nr 44, poz. 315), było uregulowanie tych dziedzin, które wiązały się z obrotem gospodarczym¹. Do nich należało również prawo czekowe, toteż prace nad nim rozpoczęto już w pierwszych latach istnienia Komisji.

Obrót czekowy charakteryzuje się tym, że nie zna granic ani dzielnicowych, ani państwowych. Tymczasem ustawodawstwa pozaborowe utrudniały go w znacznym stopniu ze względu nie tylko na ich niejednorodność, lecz i brak — w wypadku niektórych z nich — szczególnych unormowań prawnych w zakresie prawa czekowego. Jedynie w byłym zaborze austriackim i w byłym zaborze pruskim obowiązywały odrębne ustawy: austriacka ustawa czekowa z 3 kwietnia 1906 roku oraz niemiecka

¹ Bliżej L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000, s. 12 n.

ustawa czekowa z 11 marca 1908 roku². Przejściowo na Spiszu i Orawie ustawodawca polski utrzymał w mocy węgierską ustawę czekową z 31 grudnia 1908 roku, jednak wkrótce uchylił ją na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14 września 1922 roku w przedmiocie organizacji sądownictwa na Spiszu i Orawie i rozciągnięcia na ten obszar mocy obowiązującej niektórych ustaw i rozporządzeń (Dz.U. R.P. z 1922 r. poz. 833, § 2 pkt 2 litera e) i zastąpił austriackim prawem czekowym³. Na terytorium byłego Królestwa Polskiego oraz na Kresach Wschodnich, chociaż instytucja czeku była znana w praktyce obrotu, to jednak nie miała swego oparcia w prawie. Spory wynikłe na tle funkcjonowania obrotu czekowego sądy rozstrzygały tu w drodze analogii z prawem wekslowym⁴. Skodyfikowanie prawa czekowego miało usunąć sprzeczności pomiędzy obowiązującymi ustawami austriacką i niemiecką, a jednocześnie wprowadzić prawo czekowe w pozostałych dzielnicach państwa, to jest w byłym Królestwie Kongresowym i na Ziemiach Wschodnich.

W artykule zajmuję się zasadniczymi zagadnieniami dotyczącymi czeku i jego formy w pierwszym przygotowanym w Komisji Kodyfikacyjnej i opublikowanym wraz z motywami w 1923 roku projekcie prawa czekowego⁵, którego referentem był Stanisław Wróblewski⁶. Na koreferenta wyznaczony został warszawski adwokat

² Zob. S. Wróblewski, *Ustawa z dnia 3 kwietnia 1906, L. 84, D.U.P. o czeku*, Kraków 1907; M. Kuratow, *Ustawa czekowa niemiecka z dnia 11 Marca 1908 roku*, „Gazeta Sądowa Warszawska” (GSW) 1908, nr 16, s. 237–240 (tłumaczenie ustawy).

³ W wyniku podziału Górnego Śląska pomiędzy Polskę i Niemcy (ustawa z dnia 24 maja 1922 roku w przedmiocie ratyfikacji konwencji niemiecko-polskiej, dotyczącej Górnego Śląska, podpisanej w Genewie dnia 15 maja 1922 roku; Dz.U. RP Nr 44, poz. 370; Konwencja niemiecko-polska dotycząca Górnego Śląska, podpisana w Genewie dnia 15 maja 1922 roku; Dz.U. Nr 44, poz. 371) konieczna stała się tymczasowa regulacja obrotu czekowego na tym obszarze, w związku z czym podpisany został w dniu 15 maja 1922 roku układ między Polską a Niemcami w przedmiocie pocztowego obrotu czekowego; ustawa z dnia 24 maja 1922 roku o ratyfikacji układu między Polską a Niemcami w przedmiocie pocztowego obrotu czekowego, podpisanego w Genewie dnia 15 maja 1922 roku (Dz.U. RP Nr 51, poz. 453); Układ między Polską a Niemcami w przedmiocie pocztowego obrotu czekowego (Dz.U. RP Nr 51, poz. 454); Protokół wymiany dokumentów ratyfikacyjnych układu polsko-niemieckiego w przedmiocie pocztowego obrotu czekowego, podpisanego w Genewie, dnia 15 maja 1922 roku (Dz.U. RP Nr 51, poz. 455); zob. R. Jastrzębski, *Kodyfikacja i unifikacja polskiego prawa czekowego*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 10, 2011, s. 107; *idem*, *Czek i jego funkcje w II Rzeczypospolitej*, „Studia Iuridica” 42, 2003, s. 81.

⁴ M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych*, t. 1, Warszawa 1907, s. 9–10; J. Trammer, *Nowe prawo czekowe*, „Palestra” 1925, nr 3, s. 641; A.D. Szczygieski, *Zasady nowego polskiego prawa czekowego*, GSW 1936, nr 29–30, s. 437; A. Peretz, *Polskie prawo czekowe*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1925, r. 1, s. 282–283; F. Bossowski, *Prywatne prawo*, [w:] *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*, t. 3, Warszawa 1937, s. 1784–1785; J. Ciągwa, *Stan prawny na Spiszu i Orawie w latach międzywojennych*, „Studia Iuridica Silesiana” 1986, s. 120 n.

⁵ (S. Wróblewski), *Projekt ustawy czekowej z motywami*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1923, nr 1–6, s. 222–242. O tym projekcie zob. L. Górnicki, *Historia, koncepcja i systematyka projektu ustawy czekowej z 1923 r.*, [w:] *Świat, Europa, mała Ojczyzna. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grodzkiemu w 80-lecie urodzin*, red. M. Małecki, Bielsko-Biała 2009, s. 663–678; tam też szeroko o historii prac nad polską ustawą czekową w latach 1921–1936.

⁶ Wcześniej przygotował on już rządowy projekt ustawy czekowej. Prawdopodobnie w 1921 roku rząd zwrócił się do Stanisława Wróblewskiego o opracowanie przedmiotowego projektu. Przygoto-

Marek Kuratow-Kuratowski, lecz kontrprojektu nie opublikowano. Chociaż projekt przygotowany przez Stanisława Wróblewskiego nie wszedł w życie⁷, to jednak — jak można ustalić — miał on wpływ na późniejsze prace w tym zakresie⁸. Porównanie systematycznego układu projektu z 1923 roku z dwoma kolejnymi projektami Komisji Kodyfikacyjnej z 1924 roku prowadzi do wniosku, że to właśnie Stanisław Wróblewski ustalił pewien układ materii ustawy czekowej⁹. Poważniejszej modyfikacji ta

wany z inicjatywy rządu projekt złożono do laski marszałkowskiej, ale ostatecznie rząd wycofał go (*Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej*, druk nr 3281 z 1922 r.) i przekazał Komisji Kodyfikacyjnej do rozpatrzenia i uchwalenia; *Komisja Kodyfikacyjna. Sprawozdanie Sekretarza gener. (alnego) na konferencji prasowej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” (dalej: RPEiS) 1924, z. 3, s. 542; L. Górnicki, *Historia, koncepcja i systematyka...*, s. 664–665; por. także R. Jastrzębski, *Kodyfikacja i unifikacja...*, s. 108–109.

⁷ W styczniu 1924 roku Sekcja Prawa Handlowego Komisji Kodyfikacyjnej poświęciła swą uwagę projektowi i kontrprojektowi prawa czekowego, przy tym doszło do zmiany referenta ustawy. Pierwszą wzmiankę na ten temat można znaleźć dopiero w *Wykazie projektów ustawodawczych uchwalonych przez Komisję Kodyfikacyjną*, obejmującym stan za 1925 rok. Odtąd w wydawnictwach Komisji jako referenci ustawy czekowej figurowali: Aleksander Doliński, Antoni Górski i Marek Kuratow-Kuratowski, a więc jednocześnie referenci ustawy wekslowej. Osobę Wróblewskiego, pierwszego referenta ustawy czekowej, tym razem pomijano milczeniem. Projektu ustawy czekowej Wróblewskiego nie zamieszczano w oficjalnych wykazach projektów ustawodawczych uchwalonych przez Komisję Kodyfikacyjną; zob. *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 6, Warszawa 1924, s. 166; *Wykaz projektów ustawodawczych, uchwalonych przez Komisję Kodyfikacyjną i złożonych Sejmowi Rzeczypospolitej za pośrednictwem Ministra Sprawiedliwości: Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 8, Warszawa 1926, s. 234; zob. też *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 9, Warszawa 1927, s. 261; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 10, Warszawa 1927, s. 294; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 11, Warszawa 1929, s. 353; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 12, Warszawa 1929, s. 418 i 381; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 13, Warszawa 1930, s. 50; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 14, Warszawa 1931, s. 39; *Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, t. 1, z. 15, Warszawa 1932, s. 50; *Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, z. 16, Warszawa 1934, s. 36; *Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, z. 17, Warszawa 1937, s. 53.

⁸ Zob. *Projekt ustawy czekowej uchwalony przez Sekcję Handlową Komisji Kodyfikacyjnej*, GSW 1924, nr 13, s. 185–187 i nr 14, s. 200–205 (tu motywy, na s. 202–205); *Motywy do projektu ustawy czekowej*, [w:] *Projekt ustawy czekowej uchwalony przez Sekcję Handlową Komisji Kodyfikacyjnej*, GSW 1924, nr 14, s. 202; zob. też *Projekt ustawy czekowej (Ostateczna redakcja)*, GSW 1924, nr 26, s. 394–398; *Sprawozdanie Sekretarza Generalnego, Prof. E. Stan. Rappaporta, z dziesięcioletniej działalności Komisji Kodyfikacyjnej (1919–1929)*, [w:] *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 12, s. 381. Komitet Organizacji Prac Komisji Kodyfikacyjnej na posiedzeniu 9 marca 1924 roku postanowił uchwalić projekt ustawy czekowej, jako „niecierpiącej zwłoki”, na zasadzie artykułu 35 regulaminu Komisji Kodyfikacyjnej, to jest w trybie prac pilnych, czyli nie przez Zebranie Ogólne Komisji, lecz przez tenże Komitet; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 7, Warszawa 1926, s. 193 i 183; rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 14 listopada 1924 roku o prawie czekowym (Dz.U. R.P. Nr 100, poz. 927); zob. też przekład ustawy na język francuski: *Les lois polonaises sur la lettre de change, le billet à ordre et le chèque*, publ. J.C. Witenberg, Paris 1925; *Komisja Kodyfikacyjna, Dział Ogólny*, z. 16, s. 8; ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 roku — Prawo czekowe (Dz.U. RP Nr 37, poz. 283).

⁹ Rozkład i nazwy tytułów w pierwotnym projekcie uchwalonym przez Sekcję Prawa Handlowego Komisji Kodyfikacyjnej były identyczne jak w projekcie z 1923 roku. Projekt w ostatecznej

systematyka, ustalona przez Wróblewskiego, uległa dopiero w ustawie z 28 kwietnia 1936 roku — Prawo czekowe.

Twórca pierwotnego projektu, Stanisław Wróblewski, jako wiceprezes Sekcji Prawa Handlowego Komisji Kodyfikacyjnej, uczestniczył również w dalszych etapach jej obrad nad ustawą czekową, zakończonych uchwaleniem projektu ustawy czekowej z motywami, w trybie prac pilnych, na posiedzeniu Komitetu Organizacji Prac Komisji Kodyfikacyjnej 4 czerwca 1924 roku. Brał także czynny udział w przygotowaniu i uchwaleniu ustawy czekowej z 1936 roku, najpierw jako przewodniczący Podkomisji prawa handlowego, a później jeszcze w parlamencie, gdyż stał on na czele dwudziestoosobowej Komisji Prawniczej Senatu RP. To pod jego przewodnictwem Komisja ta dokonała nielicznych poprawek w sejmowym projekcie ustawy czekowej z 28 kwietnia 1936 roku¹⁰.

Ogólna charakterystyka projektu

W okresie prac kodyfikacyjnych nad polskim prawem czekowym światowa doktryna zajmująca się istotą i przeznaczeniem czeku zgodnie wskazywała na celowość uchwalania przepisów prawnych odnośnie do czeków. Przeciwnie poglądy charakterystyczne były dla czasów, gdy czek dopiero zaczynał zdobywać sobie prawo obywatelstwa, usamodzielniając się od regulacji dotyczących weksli¹¹, przekazu, warrantu i innych papierów obiegowych, zmieniając swe pierwotne przeznaczenie jako zwyczajnego kwitu z odbioru złożonego funduszu¹². Nie sposób było bowiem — tak jak czyniono to w przeszłości — za pomocą rozumowania lub analogii, to jest stosując do czeków niektóre przepisy prawa handlowego, wekslowego lub

redakcji dokonał możliwej do zaakceptowania korekty, likwidując składający się z jednego artykułu tytuł III Przyjęcie i przenosząc odpowiedni artykuł w zmienionej stylizacji do tytułu I Forma. Rozporządzenie Prezydenta RP z 14 listopada 1924 roku o prawie czekowym miało taki sam układ.

¹⁰ Bliżej L. Górnicki, *Historia, koncepcja i systematyka...*, s. 670–671.

¹¹ Stopniowo zrywano z koncepcją, zgodnie z którą czek miał być odmianą weksla, ciągniętego na trasata i płatnego za okazaniem. Zawsze jednak czek różnił się od weksla nie tylko poszczególnymi cechami, ale i przeznaczeniem, o ile bowiem weksel stanowił narzędzie kredytu, o tyle czek był środkiem zapłaty; por. S. Janczewski, *Prawo wekslowe i czekowe*, Warszawa 1994, s. 97.

¹² Początkowo w doktrynie, na co wskazuje wpływowa niemiecka i francuska literatura przedmiotu, wypowiadano pogląd o niecelowości kodyfikacji prawa czekowego. Powoływano się na to, że wprowadzenie czeków byłoby niepożądane, a nawet niemożliwe w Niemczech z powodu niewielkiej liczby operacji kasowych i nieistnienia zwyczaju regularnego utrzymywania kas, i że w praktyce nie odczuwano potrzeby specjalnych ustaw czekowych przy rozstrzyganiu sporów, twierdząc również, iż czek nie jest specyficznym papierem kupieckim, a można do niego stosować wszystkie przepisy o przekazach. Niekiedy dodawano, że kodyfikacja nieoparta na istotnych zwyczajach nie wzmocni obiegu czekowego i płynącego zeń pożytku. Podobne opinie pojawiały się także we Francji, w której ustawodawstwo czekowe kojarzono z Anglią, wypowiadając się za niewprowadzaniem „zwyczajów angielskich”, dopóki nie stały się one istotną potrzebą i faktycznymi objawami życia francuskiego; bliżej M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 11–12.

cywilnego¹³, opierając się także na nie zawsze ścisłym prawie zwyczajowym, na incydentalnych wyrokach jurysprudencji, podejmować decyzji o odwołalności czeków, o prawnym znaczeniu indosów, o terminach prekluzyjnych do przedstawienia czeków w celu odbioru zapłaty, o potrzebie lub skutkach protestu i innych jeszcze fundamentalnych kwestiach. Decyzje takie musiały zawierać w sobie znaczną dozę dowolności, ustalanie zaś w ten sposób pewnych ogólnych zasad, nawet gdy wymagały tego aktualne potrzeby życiowe, wkraczało niejako w zakres kompetencji ustawodawcy¹⁴.

Przepisy specjalne regulujące stosunki czekowe istniały już w tym czasie w znacznej liczbie państw, przy czym motywy kierujące ustawodawcą, panujące poglądy i przyczyny powstania ustaw czekowych, cele i tradycje były odmienne w poszczególnych porządkach normatywnych. Zwraca uwagę to, że brak regulacji dotyczącej czeków w niektórych państwach nie wynikał z uznawania tam ich zbyteczności, lecz był często przejawem przeszkody po stronie władz ustawodawczych, które nieraz dopiero po kilkudziesięciu latach ustanawiały normy prawne w kwestii już utrwalonych stosunków obrotu o ważnym znaczeniu społecznym i gospodarczym.

W niektórych państwach odrębne przepisy dotyczące obrotu czekowego wprowadzono już w XIX wieku, na co przykładów dostarczają w Europie Holandia (1838; zm. 1925¹⁵), Francja (1865; uzupełnienia w 1874, 1917, 1924 i 1926 roku)¹⁶, Belgia (1873 i 1919 rok — w zakresie czeków zakrzyżowanych), Szwajcaria (1881), Indie brytyjskie (1881), Anglia (1882, z tym że tutaj prawo wekslowe rozciągało się również na czek¹⁷), Włochy (1882 i 1923 rok — przepisy o czeku okrężnym), San Marino (1882), Hiszpania (1885, wraz z dodatkami z 1923 roku)¹⁸, Malta (1887), Rumunia (1887), Portugalia (1888), Meksyk (1889 oraz 1926¹⁹), Dania (1897) i Norwegia (1897, ze zm. z 1913 roku), Bułgaria (1897, ze zm. z 1925 roku), Szwecja (1898, uzup. w 1915 roku),

¹³ Marginalnych wskazówek dostarczały poza tym rozporządzenia statutów bankowych i ustaw stemplowych.

¹⁴ M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 5 i 10.

¹⁵ W brzmieniu ustawy z 5 czerwca 1925 roku (art. 221–229) do obrotu czekowego w stosowano w Holandii przepisy prawa wekslowego o wekslach *à vista* oraz przepisy o asygnatach kasowych i o papierach na okaziciela.

¹⁶ Na wzorze francuskim oparły się Belgia, Włochy, Hiszpania, Szwajcaria, Japonia, kładąc nacisk na kwestię własności pokrycia czekowego i wykazując szeroki liberalizm co do biernej zdolności czekowej (trasata).

¹⁷ Bills of Exchange Act z 18 lipca 1882 i z 4 sierpnia 1906 roku (sect. 73–78). Obowiązywał także w angielskich dominionach, koloniach, protektoratach, oprócz Kanady, Indii, Malty i St. Mauritius; tekst ustawy wraz z interpretacją: M.D. Chalmers, *A Digest of the Law of Bills of Exchange Promissory Notes Cheques and Negotiable Securities*, fifth edition, London 1896, s. 1 n.; zob. też E. Huffcut, *The law of negotiable instruments, statutes, cases and authorities*, 2d ed., rev. and enl. F.D. Colson, New York 1910, s. 3 n.

¹⁸ Ustawa hiszpańska obowiązywała również na Kubie.

¹⁹ Ustawa z 31 sierpnia 1926 roku o bankach i instytucjach kredytowych (o czekach banków hipotecznych, o czekach kasowych przedsiębiorstw przemysłowych, o czekach bankowych na zlecenie, o czekach zaświadczonych i indosowych *per procura*).

a także na początku XX wieku, między innymi Austria (1906), Niemcy (1908), Węgry (1908), natomiast poza Europą: Indie brytyjskie (1881), Kolumbia (1887 i ustawy dodatkowe z 1916, 1923 i 1925 roku), Argentyna (1889), Japonia (1890 i ustawa z 1911 roku), Kanada (1890), Ekwador (1892), Honduras (1898), Kostaryka (1902), Peru (1902), San Salwador (1904), Wenezuela (1904, następnie według redakcji z 1919 roku), Boliwia (1912), Brazylia, (1912), Gwatemala (1913), Nikaragua (1916). Inne państwa później przystąpiły do uregulowania obrotu czekowego²⁰.

W tym okresie przepisów przedmiotowych nie miała w Europie nie tylko Rosja²¹, lecz także Litwa, na której terytorium stosowano zwyczaje i orzecznictwo sądowe, w Luksemburgu podobnie posługiwano się w tym zakresie prawem zwyczajowym. Warto także wskazać, że z krajów pozaeuropejskich przepisów specjalnych o czekach nie było, z nielicznymi wyjątkami o cząstkowym zresztą charakterze, w poszczególnych regulacjach stanowych w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Stosowano w tym państwie wzorowany na angielskiej ustawie Bills of Exchange Act z 1882 roku (45 & 46 Vict. c. 61) Uniform Negotiable Instruments Act of the United States of 1896, to jest Amerykańską jednolitą ustawę o obrocie instrumentami zbywalnymi z 1896 roku, przyjętą w 1924 roku — z niewielkimi zmianami — we wszystkich stanach²².

Jak wynika z analizy wybranych ówczesnych ustawodawstw światowych, przyjmowały one różną koncepcję i technikę kodyfikacyjną. Przepisy o czekach znajdowały się bowiem bądź w odrębnych aktach prawnych, niekiedy jednak wraz z weksłami (Francja, Belgia, Dania, Norwegia, Szwecja, San Marino, Malta, Austria, Niemcy²³, Czechy²⁴, Grecja, Monako, Finlandia, Łotwa, Estonia, później Jugosławia i Związek Radziecki, a poza Europą między innymi Indie Brytyjskie, Kanada, Brazylia, Gwatemala, Chile, Kostaryka), bądź w kodeksach handlowych (Holandia, Włochy, Hiszpania, Portugalia, Rumunia, Bułgaria, Turcja, Egipt, Persja, Japonia, Argentyna, Kolumbia, Meksyk, Paragwaj, Peru, Wenezuela), bądź też w ustawie wekslowej (Anglia, Kanada) albo w przepisach wstępnych do kodeksu cywilnego (Liechtenstein) lub w prawie o zobowiązaniach (Szwajcaria). Ustawodawstwa te dzie-

²⁰ Grecja (1918), Finlandia (1920), Monaco (1920), Łotwa (1921, uzupełn. 1923), Chile (1922), Persja (1925), Turcja (1926), Estonia (1927) Liechtenstein (1926), Jugosławia (1928).

²¹ Dopiero w Związku Radzieckim wydano dotyczącą czeków ustawę z 15 stycznia 1930 roku.

²² *Uniform Negotiable Instruments Act Drafted by the National Conference of Commissioners on Uniform State Laws, and by it Approved and Recommended for Enactment in All the States at Its Conference at Saratoga Springs, N.Y., August 15–18, 1896, National Conference of Commissioners on Uniform State Laws, New York 1896.* Akt ten nie obowiązywał w Portoryko; zob. też E. Huffcut, *op. cit.*, s. 9 n.; W.C. Vis, *Unification of the Law of Negotiable Instruments: The Legislative Process*, „The American Journal of Comparative Law” 27, 1979, s. 507–508; J.S. Rogers, *Negotiability as a System of Title Recognition*, „Ohio State Law Journal” 48, 1987, s. 197 (w przypisie) i tam podana literatura.

²³ Niemiecka ustawa z 11 marca 1908 roku obowiązywała także w Gdańsku i w Kłajpedzie.

²⁴ Wprowadzono tutaj austriacką ustawę z 3 kwietnia 1908 roku i węgierską ustawę z 28 grudnia 1908 roku, ze zmianami z 8 czerwca 1923 roku.

liły się przy tym na dwie grupy, z których jedna wyraźnie lub ubocznie upatrywała w czek rodzaj weksla, druga zaś nie wyrażała podobnego poglądu²⁵.

Polski ustawodawca opowiedział się za uregulowaniem prawa czekowego w odrębnej ustawie dotyczącej tylko tej instytucji. W aspekcie merytorycznym natomiast punkt wyjścia stanowiła dla niego międzynarodowa unifikacja prawa czekowego²⁶.

Zgodnie z tym projekt ustawy czekowej z 1923 roku nawiązywał w swoich zasadniczych założeniach do postanowień Konferencji w Hadze obradującej od 15 czerwca do 23 lipca 1912 roku²⁷. Pewne znaczenie dla ujednolicenia prawa czekowego miała konferencja zwołana przez Związek Gospodarczy Europy Środkowej w Budapeszcie od 8 do 9 listopada 1907 roku oraz londyńska sesja „International Law Association” z 1910 roku, na której ustalono siedem tez („London Rules”)²⁸: przeciw klauzuli pokryciowej, za koniecznością prezentacji i datowania, za zleceńowym charakterem czeku, za określonymi terminami prezentacyjnymi, za bezwzględną odwołalnością czeku i za instytucją czeków zakrzyżowanych²⁹. Najważniejsze jednak były wspomniane obrady haskie z 1912 roku. Myśl ujednolicenia prawa czekowego w skali międzynarodowej pojawiła się w Hadze co prawda już wcześniej, na Konferencji Haskiej od 23 czerwca do 25 lipca 1910 roku obradującej nad jednolitą ustawą wekslową. Jednakże w zakresie dotyczącym czeków zastrzeżono wówczas, iż normy czekowe, obowiązujące w poszczególnych krajach, miały pozostać bez zmian, ponadto zaś państwa zawierające konwencję wekslową uzyskały potwierdzenie prawa do zachowania swobodnej decyzji w kwestii przepisów ustawodawstwa wekslowego stosowanych do czeków. Wyrażono życzenie, aby następna konferencja zajęła się ujednoliceniem prawa czekowego. W lipcu 1911 roku wraz z zapowiedzią tej konferencji w Hadze został rozesłany przez rząd holenderski

²⁵ M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 6–11 i s. 14; F. Flamm, *Rzecz o wekslach i czekach na tle międzynarodowym*, Warszawa 1882, s. 491 n.; Ch. Lyon-Caen, L. Renault, *Wykład prawa wekslowego i czekowego*, z j. francuskiego przełożył i przypisami opatrzył A. Słomiński, Piotrków 1918, s. 392 n.; A. Żabicki, *Prawo wekslowe i czekowe polskie i zagraniczne*, Warszawa 1933, s. 224–227.

²⁶ Najważniejsze materiały i literaturę wskazuje J. Sułkowski, *W sprawie unifikacji prawa wekslowego i czekowego*, RPEiS 24, 1930, II, s. 357–358 (w przypisie).

²⁷ *Actes de la deuxième conférence de La Haye pour l'unification du droit relatif à la lettre de change, de billet à ordre et de chèque*, Imprimerie nationale, La Haye 1912.

²⁸ Zob. A. Żabicki, *op. cit.*, s. 227.

²⁹ Czeki „zakrzyżowane”, czyli zakreślone dwiema równoległymi liniami (zakreślenie ogólne lub szczególne), co oznacza, że czek może być wypłacony tylko określonej osobie, które zapoczątkowano w Anglii i wprowadzono następnie w niektórych innych krajach, najbardziej zbliżone były do czeków imiennych. W doktrynie ten angielski zwyczaj krzyżowania czeków uznawano niekiedy za zbyteczny, gdyż z czek imienny z możliwością imiennego indosowania spełnia zadanie czeku zakrzyżowanego i daje właściwemu okazicielowi rękojmię spełnienia jego żądania; bliżej: C. Füllgraf, *Die neuere Entwicklung des Scheck- und Giroverkehrs*, Halle 1911, s. 61–65; A. Żabicki, *op. cit.*, s. 248–249; M. Kuratow, *Projekt jednostajnego prawa czekowego*. (Referat na V. Zjazd prawników i ekonomistów polskich), Lwów 1912, s. 44–47; S. Janczewski, *Prawo wekslowe i czekowe...*, s. 107–108.

starannie i precyzyjnie ułożony kwestionariusz obejmujący 30 pytań o najważniejszym znaczeniu dla ujednolicenia prawa czekowego³⁰. Jednak również międzynarodowa Konferencja Haska w sprawie ujednolicenia ustawodawstwa czekowego, która miała miejsce w 1912 roku, nie przyniosła wiążących rozstrzygnięć, czyli regulaminu, lecz jedynie „postanowienia” (*Résolutions*) złożone z 34 artykułów³¹. Ani Komisja Kodyfikacyjna RP, ani twórca projektu Stanisław Wróblewski nie byli więc związani rezolucjami haskimi, a wyjście im naprzeciw stanowiło akt dobrej woli. Rezolucje te niewątpliwie odzwierciedlały najnowsze osiągnięcia nauki i tendencje ustawodawcze oraz potrzeby obrotu czekowego. Streszczały one w sobie wyniki doświadczeń Zachodu, jednocześnie zaś wskazywały drogę kompromisu co do kwestii odmiennie uregulowanych w poszczególnych ustawodawstwach³². W tym leżała ich atrakcyjność jako wzorca dla polskich kodyfikatorów³³. W celu ukształtowania obrotu czekowego w takich rozmiarach, aby przyniósł on istotny pożytek, należało postępować bardzo ostrożnie, zwłaszcza gdy to narzucenie czeku miało być dokonane w tak anormalnych warunkach gospodarczych, jakie funkcjonowały w Polsce po I wojnie światowej³⁴.

³⁰ Kwestionariusz ten przetłumaczył Marek Kuratow; zob. M. Kuratow, *Projekt jednostajnego prawa czekowego...*, s. 79–84.

³¹ Tekst rezolucji: *Résolutions adoptées par la deuxième Conférence de la Haye de 1912 sur l'unification du droit relatif au chèque*, [w:] *Conférence internationale pour l'unification du droit en matière de lettres de change, billets à ordre et chèques* : Genève, le 17 février, Documents préparatoires: projets élaborés par les experts de la Société des Nations remarques des gouvernements, Série de publications de la Société des Nations, 2, Genève 1930, s. 46–49.

³² L. Górnicki, *Historia, koncepcja i systematyka...*, s. 671 n.

³³ Wskazując na przyczyny, dla których projekt oparł się na rezolucjach haskich, Stanisław Wróblewski w *motywach* podnosił: 1) bliskie pokrewieństwo czeku z wekslem *à vista*, 2) fakt, iż czek, aczkolwiek w mniejszym stopniu niż weksel, miał obieg międzynarodowy, 3) podobieństwo sytuacji prawnej Polski do tej, z jaką na szerszym terenie spotkali się delegaci w Hadze, wreszcie zaś 4) przyjęcie już przez Komisję Kodyfikacyjną RP za podstawę projektu prawa wekslowego regulaminu uchwalonego w Hadze w 1910 i 1912 roku. Niemniej jednak istniały również powody zachowania szczególnej ostrożności przy traktowaniu uchwał haskich jako wzorca dla Polski. W 1912 roku nie wzięto w Hadze pod uwagę, że w niejednym państwie należało dopiero uruchomić mechanizmy wprawiające w ruch obrót czekowy i — czego się wtedy nie spodziewano — że trzeba to będzie uczynić w warunkach gospodarczych dalekich od przedwojennej normy. Samo uruchomienie obrotu czekowego musiało wyprzedzać myśl o jak najlepszym uregulowaniu stosunków czekowych z zagranicą. Co więcej — jak dodawały *motywy* — już przy redagowaniu projektu prawa wekslowego krytycznie badano każdy artykuł regulaminu haskiego, tym bardziej przy prawie czekowym krytyczna ocena uchwał z 1912 roku musiała być uznana za konieczną z dwóch powodów. Po pierwsze dlatego, że w Hadze nie doszło do wypracowania regulaminu, lecz uchwalono tylko rezolucje, wiadomo zaś, jak poważnym zmianom uległy przy ostatecznej redakcji z 1912 roku uchwalone już w 1910 roku rezolucje o prawie wekslowym. Po drugie — i jeszcze ważniejsze — z tego powodu, że weksel był formą w pełni ukształtowaną i szeroko rozpowszechnioną w praktyce, podczas gdy obrót czekowy poza światem anglosaskim stanowił raczej, według słów Wróblewskiego — *pium desiderium*; L. Górnicki, *Historia, koncepcja i systematyka...*, s. 671 (*in fine*)–672.

³⁴ (S. Wróblewski), *Projekt ustawy czekowej z motywami...*, s. 231 i 232; por. S. Wróblewski, *Polskie prawo czekowe...*, Kraków 1926, s. 1–2.

Idealny obraz obrotu czekowego — stwierdzał Stanisław Wróblewski w *motywach* — znamy wszyscy: każdy ma konto w banku, banki związane są organizacją clearingu, wypłaty odbywają się przez używanie czeków drogą rachunkową, skutkiem tego cyrkulacja pieniądza ograniczona do minimum, a gotówka w ręku banków pozwala im organizować lub popierać pracę produkcyjną. By jednak wywołać ten ideał w sferze rzeczywistości, trzeba przede wszystkim zbadać, co jest właściwą sprężyną mechanizmu, wówczas zaś musi się dojść do przekonania, że jest nią zaufanie. Jeżeli ugruntowało się powszechne przekonanie, że czek tyle, co gotówka, wówczas bierze go każdy zamiast gotówki i nie stara się o wypłatę, lecz poprzestaje na koncie w banku, które stanowi podkład rachunku czekowego i daje mu książeczkę czekową jako doskonały surogat gotówki; w tym znaczeniu czek jest również papierem kredytowym (*credere*), ale stąd właśnie wynika, że obrót czekowy musi chromać w społeczeństwie, które do czeku nie ma zaufania. W świecie anglosaskim zaufanie wyrosło z praktyki, opierało się na długoletnim doświadczeniu; tam, gdzie obrót czekowy ma być sztucznie wytworzony przez ustawodawcę, tam nie można poprzestać na skopiowaniu norm wziętych skądinąd, których działanie na innym terenie może okazać się zupełnie zawodne. Ostry regres czekowy nie tamuje obrotu, jeżeli przypadki regresu są czymś zupełnie wyjątkowym; przypuśćmy jednak, że regres ten jest zjawiskiem częstym, a możemy być pewni, że wkrótce nie będzie go zupełnie, bo ten, kto ma prawo żądać zapłaty, nie weźmie czeku. Przykład ten rzuca zd.[aniem] m.[oim] na całą kwestię właściwe światło. Chcąc wprowadzić czek w obrót, nie można istnienia obrotu czekowego brać za założenie; trzeba obmyślić środki, które by pozwoliły temu obrotowi się rozrosnąć, w tym zaś celu trzeba zapobiec wszystkiemu, co by czek w początkach obrotu mogło zdyskredytować, bo inaczej mieć się będzie doskonałe prawo czekowe [...] na papierze. Środkiem zapobiegawczym może być zd.[aniem] m.[oim] jedynie takie ukształtowanie czeku, aby obawę, że trasat odmówi wypłaty, usunąć z rachunku. Dopóki się w tym kierunku nie stworzy dostatecznych gwarancji, które by zdołały zastąpić spontaniczny rozwój obrotu czekowego i dać biorącemu czek taką pewność, jaką w Anglii np. dają doświadczenia długoletniej praktyki, dopóty złudzeniem będzie liczyć na to, że czek przyjmie się w życiu i że przyniesie te korzyści gospodarcze, jakich się po nim spodziewać można³⁵.

Oparcie projektu na rezolucjach haskich, z uwzględnieniem uwarunkowań i odrębności stosunków panujących w Polsce, było przejawem dostrzegania tak zwanej emancypacji prawa czekowego, to jest uwalniania go w pewnym możliwym zakresie spod wpływów prawa wekslowego. Twórca przedmiotowego projektu nie należał jednak do zwolenników pełnej emancypacji, niemającej zresztą racjonalnych podstaw. Choć czek stanowił tylko środek wypłaty, a weksel przede wszystkim narzędzie kredytu, w związku z czym ich funkcje gospodarcze znacznie się od siebie różniły, to jednak — jak twierdził Stanisław Wróblewski — z prawniczego punktu widzenia niepodobna było nie dostrzec, iż zachodziło między nimi bardzo daleko idące pokrewieństwo. W świecie anglosaskim, jak dowodził, gdzie czek wytworzył się spontanicznie z praktyki obrotu i skąd przeszczepiony został na kontynent europejski, określono jego prawną istotę w ten sposób, że jest on wekslem za okazaniem, płatnym u bankiera. Podobnie do wielu innych uczonych autor motywów ustawy podnosił, iż czek, tak jak weksel, stanowił swej w istocie specyficzne, wytworzone przez praktykę gospodarczą odmianę przekazu, uregulowaną przez ustawodawstwo szczególne, a więc różniącą się od przekazu prawa powszechnego. Natura zobowią-

³⁵ (S. Wróblewski), *Projekt ustawy czekowej z motywami...*, s. 231–232.

zania czekowego była jego zdaniem zupełnie taka sama jak zobowiązania z weksla. Również warunki powstania zobowiązania uważał on za identyczne, oprócz podpisu istniała bowiem jeszcze konieczność, aby czek z podpisem znalazł się w rękach takiej osoby, od której podpisany nie miał prawa żądać wydania czeku. Wreszcie czek, tak jak weksel, zaliczał się do papierów wartościowych, z którymi związana była wierzitelność, których wydanie stanowiło warunek uzyskania zapłaty i co do których dopuszczano amortyzację. Referent projektu Stanisław Wróblewski wskazywał też na kilka istotnych różnic jurydycznych, w zgodzie z rozwiązaniami rezolucji haskich: 1) przy czeku trasatem mogła być tylko jedna z osób wymienionych w ustawie, 2) wykluczono akcept czeku — czek był płatny za okazaniem, 3) pewne szczegóły stosunku prawnego, jaki zachodził między wystawcą a trasatem, usunięto ustawowo spod swobodnej dyspozycji stron, stanowiącej skądinąd w prawie czekowym zasadę, której jednak prawo wekslowe nie ograniczało żadnymi przepisami³⁶.

Przedstawione poglądy autora projektu upoważniają do wniosku, iż nie zakładał on pełnej emancypacji materialnej, gdyż wskazywał na wyraźne historyczne uzależnienie pojęcia czeku od instytucji weksla oraz na podobieństwa jurydyczne skłaniające do poddania czeku w określonym zakresie reglamentacji prawnej przewidzianej dla weksla. Większe znaczenie miała emancypacja formalna: 1) wyłączenie instytucji czeku, podobnie jak weksla, z powszechnego prawa cywilnego, a co za tym idzie, poddanie ich reglamentacji szczególnej, jak też 2) oddzielenie materii czeków od weksli, a więc opracowanie ustawy czekowej odrębnej od ustawy wekslowej.

Już samo to stanowisko Komisji Kodyfikacyjnej RP oraz referenta projektu stanowiło odzwierciedlenie najnowszych tendencji w rozwoju prawa czekowego. Zgodnie z wytycznymi Komisji Kodyfikacyjnej Stanisław Wróblewski nie poszedł więc ani za wzorem Anglii, ani za wzorem Szwajcarii, ani też nie zamierzał połączyć pokrewnych materii wekslowej i czekowej w jednej ustawie, w której część ogólna zawierałaby przepisy wspólne weksłom i czekom, natomiast obie części szczegółowe odnosiłyby się do szczególnych norm wekslowych i szczególnych norm czekowych. Zastosował natomiast metodę powtórzenia oraz metodę odesłania do ustawy wekslowej w ustawie czekowej.

Systematyka projektu stanowiła konsekwencję jego ogólnej koncepcji. Sam Stanisław Wróblewski uważał ją za drugorzędną kwestię, traktując to tak, że „jednak trzeba przyjąć jakiś system”³⁷. Do elementów określających ową systematykę należały: układ projektu, jego techniczny związek z ustawą wekslową i rozmieszczenie przepisów dotyczących zagadnień prawa międzynarodowego³⁸.

³⁶ S. Wróblewski, *Polskie prawo czekowe...*, s. 1, 3–4.

³⁷ (S. Wróblewski), *Projekt ustawy czekowej z motywami...*, s. 237.

³⁸ Projekt liczył 50 artykułów, a więc był obszerniejszy od obowiązujących w Polsce ustaw czekowych: austriackiej (27 artykułów) i niemieckiej (30 paragrafów), pozostających w poważnej zależności od ustaw wekslowych. Jego systematyka miała związek z układem ustawy wekslowej. Istotny krok w kierunku formalnej emancypacji prawa czekowego uczyniła jednak dopiero ustawa czekowa z 1936 roku. Stanowiła ona możliwie pełny akt prawny rozstrzygający zagadnienia czekowe bez odwo-

Pojęcie czeku i jego forma

Ustawodawstwa światowe nie były zgodne co do sposobu określenia pojęcia czeku. Jedne z nich czyniły to, używając wyraźnej definicji, inne zaś przez wskazanie istotnych znamion czeku³⁹. Mianowicie, w pierwszej grupie znajdowało się w szczególności prawo angielskie określające czek jako „weksel ciągniony na bankiera, płatny za okazaniem” (Bills of Exchange Act 1882, sect. 73). Przez weksel ciągniony rozumiano „zlecenie na piśmie, nie warunkowe, adresowane przez jedną osobę do drugiej i podpisane przez wystawcę, aby osoba wskazana wypłaciła osobie oznaczonej bądź na jej zlecenie, bądź okazicielowi wymienioną sumę pieniężną za okazaniem lub w pewnym terminie” (Bills of Exchange Act 1882, ust. I sect. 3). Identycznie definiowało czek prawo Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej (art. 321), a także prawo kostarykańskie. Warto w tym miejscu dodać, iż taka definicja przyjęła się w doktrynie francuskiej, która uznawała czek za weksel płatny za okazaniem, wystawiony na fundusz pieniężny, uprzednio przygotowany i rozporządzalny⁴⁰. Określenia te wskazywały na uzależnienie pojęcia czeku od instytucji weksla. W konsekwencji starsza doktryna prawa handlowego, jak już wskazano, mówiła o czeku jako o specjalnym podtypie weksla, natomiast ustawodawstwa poddawały czeki reglamentacji prawnej przewidzianej dla weksli.

Do ustawodawstw zawierających wyraźną definicję czeku należy zaliczyć również francuskie prawo o czekach z 14 czerwca 1865 roku, które stwierdzało: „Czek jest to pismo, które pod formą polecenia zapłaty na rzecz własną lub osoby trzeciej służy wystawcy do wycofania wszystkich lub części funduszków, znajdujących się na kredycie jego rachunku u wskazanego i rozporządzalnych” (art. 1). Najbardziej zbliżone brzmienie zawierał hiszpański kodeks handlowy z 1885 roku: „zlecenie zapłaty (*mandato de pago*), które w handlu nazywa się czekiem, jest to akt, który służy wystawcy do podniesienia na rzecz własną lub osoby trzeciej wszystkich lub części sum pieniężnych, znajdujących się do jego rozporządzenia w ręku wskazanego” (art. 534). Niemal analogiczne definicje znajdowały się w rumuńskim kodeksie handlowym z 1887 roku (art. 364), portugalskim kodeksie handlowym z 1888 roku

ływania się do ustawy wekslowej. Porównanie systematycznego układu projektu z dwoma kolejnymi projektami Komisji Kodyfikacyjnej prowadzi do wniosku, że to właśnie Wróblewski ustalił pewien układ materii ustawy czekowej. Rozkład i nazwy tytułów w pierwotnym projekcie uchwalonym przez Sekcję Prawa Handlowego Komisji Kodyfikacyjnej były identyczne jak w projekcie Wróblewskiego. Poważniejszej modyfikacji ustalona przez Wróblewskiego systematyka podległa dopiero w ustawie z 28 kwietnia 1936 roku — Prawo czekowe.

³⁹ Zob. F. Fick, *Die Frage der Checkgesetzgebung auf dem europäischen Kontinent. Mit besonderer Berücksichtigung der schweizerischen, deutschen, österreichischen und französischen Verhältnisse, unter vergleichsweiser Herbeiziehung des englischen Gesetzes und der übrigen ausländischen Gesetze und Usancen*, Zürich 1897, s. 29–38 (ustawodawstwo i poglądy doktryny); M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 14–18.

⁴⁰ Zob. M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 14; *idem*, *Projekt jednostajnego prawa czekowego*, s. 6; A.D. Szczygielski, *op. cit.*, s. 439; A. Żabicki, *op. cit.*, s. 231.

(art. 341), bułgarskim kodeksie handlowym z 1897 roku (art. 640), argentyńskim prawie handlowym z 1889 roku (art. 798), peruwiańskim kodeksie handlowym z 1902 roku (art. 523), meksykańskim kodeksie handlowym z 1889 roku (art. 552). Z kolei włoski kodeks handlowy z 1882 roku dawał następujące określenie czeku: „każdy, kto posiada sumy pieniężne, rozporządzalne w instytucji kredytowej lub u kupca, może rozporządzać nimi na rzecz własną lub na rzecz osoby trzeciej za pomocą czeku” (art. 339).

Definicji czeku brakowało natomiast w ustawodawstwach szwajcarskim, duńskim, norweskim, szwedzkim, austriackim, niemieckim, węgierskim i japońskim, przyjmujących metodę wyliczenia jego istotnych wymogów i przymiotów. Stanisław Wróblewski poszedł w tym samym kierunku, zwłaszcza że takie rozwiązanie znalazło się w rezolucjach haskich (art. 1 i 2) oraz w polskim projekcie ustawy wekslowej z 1923 roku (art. 1 i 2)⁴¹. Decyzja była słuszna, gdyż ustawodawstwa podawały różne definicje czeku, a poza tym natura czeku nie została jeszcze ustalona w nauce. Projekt ustawy czekowej z 1923 roku ze względów praktycznych poprzestawał na określeniu wymogów czeku, musiał się bowiem liczyć z zagranicznym stanem prawnym, który uwzględniał w swych postanowieniach ze względu na obrót międzypaństwowy, a którego nie mógłby wziąć pod uwagę w definicji czeku odpowiadającej przyszłej ustawie krajowej⁴².

Przedmiotowe zagadnienie projekt regulował w tytule I Forma czeku (art. 1–8). Istotne warunki, jakie powinien spełniać dokument, aby stać się cekiem, projekt określał w trzech pierwszych artykułach, następnie zaś stwierdzał, że polecenie zapłaty, któremu brakowało jednego ze wskazanych w tych artykułach warunków, „nie jest ważne jako czek” (art. 4).

Wspomniane fundamentalne w zakresie pojęcia i formy czeku artykuły stanowiły:

Art. 1. Czek zawiera:

1. umieszczoną w osnowie nazwę „czek”;
2. nazwisko osoby, która ma zapłacić (trasata);
3. podpis wystawcy;
4. polecenie bezwarunkowe zapłacenia oznaczonej sumy pieniężnej z funduszu, jaki wystawca ma u trasata do rozporządzenia;
5. oznaczenie miejsca i daty wystawienia czeku; jeżeli miejsca wystawienia nie oznaczono odrębnie, jest nim miejsce wskazane obok podpisu wystawcy.

Art. 2. Jako trasata czeku wymienić można tylko:

1. Bank Państwa lub inny publiczny zakład kredytowy;
2. Pocztową Kasę Oszczędności;
3. spółkę komandytową na akcje, akcyjną lub spółdzielnię, których firma wskazuje czynności bankierskie jako przedmiot przedsiębiorstwa;

⁴¹ *Projekt ustawy wekslowej, uchwalony przez Komisję Kodyfikacyjną Rzeczypospolitej Polskiej, Lwów 1923.*

⁴² M. Kuratow, *Projekt jednostajnego prawa czekowego...*, s. 6–7; A. Żabicki, *op. cit.*, s. 230–231; J. Trammer, *op. cit.*, s. 643.

4. kasę oszczędności, zostającą pod nadzorem państwa lub korporacji publiczno-prawnej.

Art. 3. Czek wystawić można jedynie na blankiecie wydanym przez trasata.

Art. 4. Polecenie zapłaty, któremu brak jednego z warunków, wymienionych w art. 1–3, nie jest ważne jako czek.

Pozostałe artykuły dotyczące formy czeku, kończące się charakterystycznym odesłaniem do ustawy wekslowej (art. 8), miały następujące brzmienie:

Art. 5. Czek jest płatny za okazaniem.

Polecenie zapłaty, zawierające inne oznaczenie czasu płatności, nie jest ważne jako czek.

Art. 6. Czek może być wystawiony na imię pewnej osoby, na jej zlecenie, lub na okaziciela.

Wystawca może wymienić siebie samego jako odbiorcę zapłaty lub wystawić czek na własne swe zlecenie.

Czek, w którym przy nazwisku odbiorcy zapłaty dodano słowa „lub okazicielowi” albo inny zwrot równoznaczny, jest płatny okazicielowi, zarówno jak czek, nie zawierający wskazówki, komu ma być uiszczona zapłata.

Czek na okaziciela, w którym wystawca jest zarazem trasatem, jest nieważny.

Art. 7. Czek jest płatny w miejscu wystawienia. Można wskazać na nim inne miejsce płatności, oznaczając je osobno lub wymieniając obok nazwiska trasata; taka jednak wskazówka ma znaczenie prawne tylko wówczas, gdy wskazano miejscowość, w której trasat ma zakład główny lub uboczny, albo gdzie znajduje się biuro rozrachunkowe, w którym trasat ma rachunek.

Art. 8. Postanowienie art. 6 ust. weksl.[owej] stosuje się także do czeku.

Szczególnie wiele kontrowersji wzbudzał w doktrynie pierwszy ze wskazanych wymogów czeku, a więc że wyraz „czek” miał być umieszczony w tekście dokumentu⁴³. Ten problem tak zwanej klauzuli czekowej pojawił się wraz ze stopniowym rozwojem i postępującą emancypacją prawa czekowego, jako że w prawie wekslowym *rigor cambialis*, usankcjonowany tradycją, nie był przez doktrynę kwestionowany. Do ustawodawstw uznających klauzulę czekową należały: szwajcarskie (art. 830 Zivilgesetzbuch z 1907 roku), które wymagało jednak umieszczenia wyrazu czek w „treści”, a nie w „tekście” czeku, bułgarskie (art. 641 kodeksu handlowego z 1897 roku), austriackie (art. 2 ustawy z 3 kwietnia 1906 roku), niemieckie (art. 1 ustawy z 11 marca 1908 roku), północne, to jest duńskie, norweskie i szwedzkie (prawo czekowe z 23 kwietnia 1897, z 3 sierpnia 1897 i 3 sierpnia 1897 roku, art. 1), japońskie (art. 530 kodeksu handlowego z 1899 roku), węgierskie (art. 1 ustawy z 31 grudnia 1908 roku). Pozostałe ustawodawstwa, poza szwajcarskim, żądały umieszczenia wyrazu „czek” w „tekście” dokumentu. To formalistyczne podejście miało na celu nadanie czekowi nazwy prawnej w chwili powstania dokumentu i uniemożliwienie późniejszego uzupełnienia go lub dodania mu tego charakteru. Punkt wyjścia tych ustawodawstw stanowiły, o czym już była mowa, uświęcone zasady prawa wek-

⁴³ Rozwiązanie to wzorowane było na ustawodawstwie wekslowym. Te systemy ustawodawcze, które przyjęły system ogólnej ustawy wekslowej niemieckiej (Austria, Węgry, Włochy, Rosja, Szwecja i inne) do ważności weksla bezwarunkowo wymagały obecności w nim wyrazu „weksel”. Klauzulę taką zastosowano również w wielu ustawach czekowych na świecie; F. Fick, *op. cit.*, s. 174–177; M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 30 n.

slowego, przyjmujące formalną klauzulę. Elementy i zwyczaje obrotu wekslowego przenoszono tym samym do obrotu czekowego.

Potrzebę użycia nominalnej nazwy „czek” w tekście dokumentu odrzucały natomiast systemy francuski, angielski, belgijski, włoski i wszystkie pozostałe ustawodawstwa. W szczególności we Francji cytowany już artykuł I prawa o czekach z 14 czerwca 1865 roku nie obejmował rygoru wypisania nazwy dokumentu. W razie sporu, czy dany dokument był czekiem, wekslem ciągnionym czy przekazem, rozstrzygała wewnętrzna istota zobowiązania i zastosowane do niej odpowiednie przepisy prawa, nie zaś nazwa mogąca nie odpowiadać istocie stosunku prawnego. Podkreślano przeznaczenie czeku jako środka zapłaty, a nie papieru pożyczkowo-kredytowego⁴⁴. Z przyjętej w Anglii definicji czeku, iż był on wekslem ciągnionym na bankiera, i z zestawienia tejże definicji z przepisami określającymi treść weksła (art. 3 ustawy wekslowej z 18 sierpnia 1882 roku, zmienionej przez ustawę z 8 listopada 1917 roku), wynikało, iż w systemie tym nie wymagano zamieszczenia wyrazu „czek” w dokumencie. Nie wspominała o konieczności formalnego użycia wyrazu „czek” belgijska ustawa z 20 czerwca 1873 roku. Włoski kodeks handlowy z 2 kwietnia 1882 roku, wyszczególniając wszystkie istotne właściwości czeku (art. 340), nie wymieniał klauzuli czekowej, aczkolwiek ustawodawstwo włoskie w zakresie prawa wekslowego należało do grupy opartej na zasadach powszechnej niemieckiej ordynacji wekslowej (Allgemeine Wechselordnung) z 24 listopada 1848 roku. Kodeks handlowy rumuński z 1887 roku, inaczej niż w wypadku weksli, nie żądał wymienienia w tekście nazwy „czek” (art. 364–369). Holenderskie prawo handlowe natomiast, zgodnie z koncepcją obowiązującą tam dla stosunków wekslowych, nie czyniło żadnego zastrzeżenia co do klauzuli czekowej. Na marginesie warto zaznaczyć, iż zupełnie wyjątkowe rozwiązanie przewidywał argentyński kodeks handlowy z 1889 roku, do ważności czeku wymagający zachowania bezwzględnej formy określonej przez ustawę. Do istotnych przymiotów czeku zaliczył on numer porządkowy wydrukowany na talonie i na czeku (art. 800), z kolei zaś banki powinny mieć książki czekowe opatrzone talonami wydrukowanymi z odpowiednią numeracją i wydawać je za pokwitowaniem odbioru (art. 801)⁴⁵.

W związku z tymi dwoma głównymi stanowiskami ustawodawstw doktryna wyraźnie podzieliła się na tych, którym odpowiadał typ francuski oraz anglo-amery-

⁴⁴ Czek francuski różnił się od weksla ciągnionego kilkoma cechami: 1) wymagał gotowego i poprzednio umówionego funduszu wystawcy u wskazanego; 2) był płatny tylko za okazaniem i powinien zostać przedstawiony do zapłaty w ciągu dni 5 lub 8 od daty wystawienia; 3) nie ulegał akceptacji; 4) data wystawienia czeku powinna być własnoręcznie wypisana przez wystawcę literami; 5) nie zawierał wzmianki o otrzymaniu waluty; 6) mógł zostać wystawiony na okaziciela; 7) powinien być pokwitowany w dacie zapłaty i 8) podlegał specjalnej opłacie stemplowej. Przed wejściem w życie prawa o czekach 7 czerwca 1894 roku różnica polegała jeszcze na tym, że czek mógł, a weksel musiał być ciągniony z jednego miejsca na drugie. Późniejsza redakcja francuskiego kodeksu handlowego (art. 110) nie przewidywała już tego zastrzeżenia; M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 33–34.

⁴⁵ M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 34; *idem*, *Projekt jednostajnego prawa czekowego...*, s. 8.

kański, i na tych, którzy akceptowali typ germański⁴⁶. Przeciwna klauzuli czekowej doktryna francuska (Ch. Lyon-Caen, L. Renault, A. Boistel, I. Alauzet), opierając się na rodzimym ustawodawstwie handlowym, w sposób zdecydowany twierdziła, iż czeku, w przeciwieństwie do weksła, nie należało traktować jako papieru handlowego, wystawienie zaś czeku — inaczej niż wystawienie weksła (art. 632 Code de Commerce z 11 września 1807 roku) — nie stanowiło czynności handlowej. Forma dokumentu była więc obojętna, użycie zaś w treści słowa „czek” nie mogło mieć istotnego znaczenia i nie powodowało powstania żadnych skutków prawnych. Również uczeni angielscy (T.W. Chitty, M.D. Chalmers) wypowiadali poglądy negujące potrzebę klauzuli, wychodząc z założenia, że akt będzie czekiem, jeżeli odpowiadać będzie ustawowemu określeniu czeku. Tak więc nie forma, lecz istota powinna rozstrzygać o zobowiązaniu i jego znaczeniu prawnym. Forma może przecież nie odpowiadać treści. Unieważnienie dokumentu jako czeku, z powodu braku zamieszczenia w nim słowa „czek”, miało pozostawać w sprzeczności zarówno z wymogami logiki życiowej, jak i z zasadami sprawiedliwości. Nawet w doktrynie niemieckiej znaleźli się przeciwnicy klauzuli czekowej (G. Cohn, C. Bunzl, L. Kuhlenbeck). Do argumentów przedstawionych już wcześniej Ludwig Kuhlenbeck dodał jeszcze jeden — że czek nie stanowił formalnego dokumentu (*formelles Gebilde*), jakim był weksel, a tym samym nie miało podstaw żądanie, aby nazwa „czek” koniecznie znalazła się w dokumencie⁴⁷.

W większości jednak literatura oparta na ustawodawstwie typu germańskiego opowiadała się ze względów praktycznych za klauzulą czekową, negując potrzebę dociekań co do istoty tego aktu (R. Koch, J. Riesser, A. Simonson, F. Fick, I. Funk, W. Conrad i inni)⁴⁸. Klauzula — jak twierdzono — daje wyraźną wskazówkę, że zobowiązanie jest czekiem i podlega skutkom specjalnych przepisów czekowych. Świadomość wystawcy i wszystkich posiadaczy czeku co do jego prawnego znaczenia ma doniosłą wartość praktyczną, a sądy przy rozstrzyganiu konfliktów mają ułatwione zadanie w zakresie stosowania norm czekowych. Uważano więc, iż ze względu na bezpieczeństwo obrotu czek musi zawierać w swej treści nazwę, gdyż nie można dopuścić, aby każdorazowy nabywca stawał przed koniecznością badania istoty tego dokumentu i był narażony na negatywne konsekwencje w razie niewłaściwej jego oceny, co doktryna odnosiła także do sądu. Z kolei, z uwagi na grożące sankcje karne, w razie braku pokrycia czeku, dokument musi być wyraźnie oznaczony jako czek, gdyż sytuacja przeciwna powodowałaby szkodliwą dla obrotu możliwość uchylenia się od słusznych sankcji karnych. Nie można — jak dowodzono — ze względu

⁴⁶ A. Żabicki, *op. cit.*, s. 229–231.

⁴⁷ L. Kuhlenbeck, *Der Check: Seine wirtschaftliche und juristische Natur* (Zugleich ein Beitrag zur lehre vom gelde, vom wechsel und der Giro-Bank, Leipzig 1890, s. 96; zob. bliżej M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 31 i 35–36; *idem*, *Projekt jednostajnego prawa czekowego...*, s. 9; A. Boistel, *Wykład prawa handlowego*, z j. francuskiego przeł. S. Godlewski, t. 2, Warszawa 1878, s. 156–161; Ch. Lyon-Caen, L. Renault, *op. cit.*, s. 400 n.

⁴⁸ Zob. C. Füllgraf, *op. cit.*, s. 14–19.

na grożącą karę narzucać dokumentowi charakteru czeku na zasadzie dowolnych rozumowań bez wyraźnego na to zezwolenia wystawcy. Podnoszono również, że wszystkie banki stale używają wyrazu „cek” w formularzach czekowych, a tym samym klauzulę czekową sankcjonuje powszechny zwyczaj⁴⁹. Argumenty te, przytaczane podczas konferencji haskiej i genewskiej, przyczyniły się do zwycięstwa poglądu przyznającego cekowi charakter formalny i uznającego jego ważność jako czeku pod warunkiem wyraźnego ujawnienia tego przymiotu przez umieszczenie w tekście dokumentu nazwy „cek”.

Projekt ustawy czekowej z 1923 roku uwzględnił w cytowanym już art. 1 te poglądy i oparł się na brzmieniu rezolucji haskich⁵⁰. Zgodnie z tym stwierdzał, iż cek „zawiera”, a nie „powinien zawierać” (art. 1) odpowiednie elementy składowe, co jednak nie było tylko fakultatywnym wyliczeniem zwyczajowych warunków stawianych cekom, gdyż wyraźnie postanawiał on, że dokument niemający wszystkich tych cech nie jest ważny jako cek. Także i kolejne postanowienia projektu nie zwalniały od umieszczenia w ceku jego nazwy. Użycie w tekście nazwy „cek” stanowiło więc przepis obligatoryjny, który uświęcał formalizm instytucji czeku. Z punktu widzenia bezpieczeństwa i szybkości obrotu było to rozwiązanie całkowicie słuszne i uzasadnione.

Istotną kwestią związaną z projektowanymi przepisami było bezwarunkowe⁵¹ zlecenie zapłaty, uregulowane w polskim projekcie w art. 1 ust. 4. W praktyce ob-

⁴⁹ Wskazywano również, iż zamieszczenie wyrazu „cek” powinno być nakazane w samym tekście, gdyż usuwa to możliwość dopisania, odcięcia tego wyrazu i tym podobnych zabiegów, ponadto zaś чеки korzystają z ulg stemplowych, a interes skarbu wymaga, aby dokument miał ścisłą swą nazwę. Niektórzy popierali system klauzuli czekowej również ze względów fiskalnych. W motywach ustawodawczych do austriackiej ustawy czekowej z 1906 roku broniono używania wyrazu „cek”, gdyż żądanie takie dawać miało wystawcy możliwość nadania lub odmówienia zobowiązania praw czekowych co do przelewu i surowej odpowiedzialności. W ten sposób klauzula czekowa miała służyć też do interpretacji woli wystawcy czeku. W przeciwnym razie mogłoby się stale nasuwać pytanie, czy wystawca nie chciał wydać zwyczajnego przekazu.

⁵⁰ Art. 1 projektu odpowiadał art. 1 i 2 rezolucji haskich. Art. 2 rezolucji haskich nie uznawał miejsca zapłaty za istotny warunek czeku. Taką też regulację polski projekt z 1923 roku zawarł w art. 7, z tym jedynie — podyktowanym praktycznymi względami dodatkiem — że nie każde oznaczenie miejsca płatności ma skutek prawny.

⁵¹ Przymiot bezwarunkowości zlecenia zapłaty wyraźnie uznawało z ustawodawstw czekowych prawo angielskie. Istniała tutaj wprawdzie możliwość uzależnienia zapłaty od warunku, lecz wówczas wolno było okazicielowi odrzucić warunkowość zapłaty i uznać cek za niehonorowany. Faktycznie życie czekowe w Anglii nie zna warunkowego wystawienia czeku. Również z prawa francuskiego (ustawa z 1874 roku, art. 5) wynikała zasada niedopuszczalności warunków w treści czeku, albowiem wszelkie umowy między wystawcą a okazicielem lub wskazanym, mające na celu zmianę zapłaty inaczey niż za okazaniem i na pierwsze żądanie, były nieważne z mocy samego prawa. Taki sam wniosek nasuwała analiza belgijskiego prawa czekowego, które przewidywało karę za zmianę istoty zlecenia przez pismo przeciwne. W ustawodawstwie austriackim oraz węgierskim regulowano te kwestie najszerzej, a mianowicie w żądaniu nie wolno było uzależniać zapłaty czeku ani od otrzymania wzajemnego uiszczenia od odbiorcy z czeku, ani od innego warunku. Bezwarunkowość zlecenia zapłaty przewidywały też ustawodawstwo tureckie, jugosłowiańskie i radzieckie. W krajach nordyckich stanowiono, że warunek płacenia procentu, umieszczony w ceku, uważa się za nienapisany, inne zaś

rotu treść czeku, uwzględniając rozliczne jego przejawy, przybierała zazwyczaj dwie formy: czek-kwit oraz czek-przekaz. Ówczesne ustawodawstwa czekowe w świecie, z pewnymi wyjątkami, jak prawo holenderskie, akceptowały tylko чеки-прzekazy albo też nie zajmowały jednoznacznego stanowiska w tej kwestii⁵². W doktrynie jednak panował rozłam, ponieważ jedni zwalczali, inni zaś popierali równouprawnienie i zalegalizowanie czeków-kwitów⁵³. Polski projekt przesądzał zarówno o pojmowaniu czeku jako zleceniu zapłaty, jak i o tym, iż jest ono bezwarunkowe.

Projekt ten rozstrzygnął również i to, że bezwarunkowe polecenie zapłaty dotyczy „oznaczonej sumy pieniężnej z funduszu, jaki wystawca ma u trasata do rozporządzenia”. Po pierwsze więc — opowiedział się za zasadą prawa czekowego, która czek traktuje jako pismo wyrażające tylko sumę pieniężną, jaką ma wypłacić trasat. Oznaczało to odrzucenie wyodrębnianych, w stosunkach obrotu, ze względu na ich przedmiot, innych rodzajów czeków, a mianowicie czeków na papiery wartościowe i czeków towarowych będących zobowiązaniem wydania towarów, zawartym pod formą czeków, i pozostawienie tylko czeków pieniężnych. Decyzja ta nie należała do szczególnie trudnych, gdyż poza propozycjami konferencji w Hadze wzór mogło stanowić wiele ustaw krajowych, jak też stanowisko doktryny, której większość uznawała możliwość wystawienia czeków wyłącznie na pieniądze, a jedynie niewielu opowiadało się za równouprawnieniem wszelkich rodzajów czeków⁵⁴. Po drugie —

możliwe warunki nie zostały przewidziane. Prawo japońskie posługiwało się pojęciem „prostego” zlecenia zapłaty. Jednak wiele innych ustaw nie rozstrzygało wyraźnie tego zagadnienia; M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 102–106; *idem*, *Projekt jednostajnego prawa czekowego...*, s. 12–13; A. Żabicki, *op. cit.*, s. 234 n.

⁵² Prawo holenderskie obok czeków-przekazów uznawało wyraźnie czek-kwit, gdyż wszelkie przedmiotowe regulacje prawne znajdowały zastosowanie do obu rodzajów czeków. Z kolei wyłącznie przekazowy charakter czeku przyjęło ustawodawstwo w Anglii i w Stanach Zjednoczonych, we Francji, w Belgii, w Hiszpanii, we Włoszech, w Niemczech, w Austrii, w Argentynie. Inne ustawodawstwa, choć nie zawierały takiego imperatywu, pośrednio akceptowały formę zleceniową, zwłaszcza w tych państwach, w których przepisy dotyczące weksla ciągnionego stosowano do czeków, jak to miało miejsce w Bułgarii, Portugalii, Rumunii i innych jeszcze krajach. Warunku, aby w treści czeku zamieszczano żądanie lub zlecenie zapłaty, nie przewidywało prawo szwajcarskie, aczkolwiek doktryna zaliczała Szwajcarię do krajów, które uznawały tylko чеки-прzekazy. Ustawodawstwa krajów nordyckich zachowywały natomiast zupełnie milczenie w tej kwestii; M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 59–70; *idem*, *Projekt jednostajnego prawa czekowego...*, s. 10–11.

⁵³ Bliżej F. Fick, *op. cit.*, s. 160–166; L. Kuhlenbeck, *op. cit.*, s. 95 n.; M. Kuratow, *Projekt jednostajnego prawa czekowego...*, s. 11.

⁵⁴ Warunek, aby czek miał charakter pieniężny, przewidywało m.in. ustawodawstwo: angielskie, szwajcarskie, włoskie, greckie, rumuńskie, holenderskie, hiszpańskie, portugalskie, bułgarskie, austriackie (wspominało ono co prawda o czekach na papiery wartościowe, ale z zastrzeżeniem, że nie podlegają one przepisom prawa czekowego, z wyjątkiem norm określających opłatę stemplową), niemieckie, węgierskie, jugosłowiańskie, Liechtensteinu, tureckie, łotewskie, krajów nordyckich i japońskie. Mniej wyraźnie w aspekcie wymienienia kwoty pieniężnej brzmiały przepisy belgijskie i francuskie, jednak zagadnienie to nie nastroczało w praktyce wątpliwości i komentatorzy prawa francuskiego nawet nie poruszali tej kwestii; F. Fick, *op. cit.*, s. 183–187 n.; M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 90–100; *idem*, *Projekt jednostajnego prawa czekowego...*, s. 13–14; A. Żabicki, *op. cit.*, s. 237–238.

projekt przyjął, że zlecenie czekowe powinno dotyczyć zapłaty przez trasata sumy czekowej z rozporządzalnych funduszy wystawcy. Zgodnie z regułami prawa czekowego w zasadzie nikt nie mógł wystawiać czeku bez specjalnej umowy w tym zakresie między wystawcą a wskazanym, którą pojmowano na ogół w tym znaczeniu, że wydanie czeku powinno być poprzedzone kontraktem prawnie upoważniającym do wystawienia czeku⁵⁵. Niektórzy znawcy zagadnienia uznawali jednak za nader sporną zarówno samą potrzebę, jak i możliwość urzeczywistnienia w praktyce obrotu takiej umowy. Spierano się także co do tego, czy pokrycie powinno istnieć w chwili wystawienia, czy też wystarczyło jego istnienie w okresie okazania czeku. Ustawodawstwa czekowe przyjmowały z reguły chwilę wystawienia („wydania”) czeku⁵⁶. Polski projekt posługiwał się pojęciem „rozporządzalnych funduszy wystawcy”, nie przesądzając tym samym w sposób jednoznaczny wszystkich spornych kwestii, choć można byłoby przyjąć domniemanie istnienia umowy czekowej, zgodnie z którą istniało rozporządzalne pokrycie czekowe (fundusz) znajdujące się na kredycie rachunku wystawcy u trasata.

Ważne zagadnienie, przed którym stanął twórca polskiego projektu, stanowiła bierna zdolność czekowa, to jest kwestia, na kogo można czek trasować⁵⁷. Istniały tu dwa rozbieżne systemy co do osoby trasata, z których jeden, angielski, określał krąg osób i instytucji, na które чеки wolno ciągnąć, drugi zaś, francuski, nie stawiał żadnych ograniczeń w tym zakresie. Pierwszy z tych systemów, ustanawiający monopol dla świata bankierskiego, miał wielu zwolenników, którzy uzasadniali swoje stanowisko przede wszystkim tym, iż: 1) tylko banki, instytucje kredytowe i kasy oszczędnościowe są, ze względu na swą powagę finansową, właściwymi podmiotami do pełnienia czekowej funkcji płatniczej, 2) skoncentrowanie czeków w bankach, ze względu na istnienie w wielu miejscach tak zwanych izb rozrachunkowych, realizuje rzeczywiste zadanie czeków, mające na celu zmniejszenie obiegu gotówki i 3) lokowanie kapitałów zwyczajowo ma miejsce w instytucjach bankierskich, a nie

⁵⁵ Treść tego kontraktu miała dotyczyć posiadania przez wystawcę natychmiastowo rozporządzalnego funduszu u trasata i obowiązek bezzwłocznego uiszczenia przez trasata sumy czekowej.

⁵⁶ Z francuskiej ustawy czekowej, posługującej się pojęciami „fonds disponibles” oraz „provision préalable”, wyciągano zarówno wnioski, że nie ma legalnego czeku bez uprzedniej umowy, jak i o konieczności istnienia pokrycia w chwili wydania czeku. Zasadę uprzedniej i natychmiastowej rozporządzalności funduszu komentatorzy wyprowadzali również na ogół z prawa szwajcarskiego. Także inne ustawodawstwa potwierdzały, że fundusz powinien istnieć w chwili wydania czeku, w tym belgijskie, holenderskie, włoskie, rumuńskie, belgijskie, portugalskie, hiszpańskie, bułgarskie (wzorowane na szwajcarskim), austriackie, niemieckie, węgierskie, greckie, jugosłowiańskie, Liechtensteinu, radzieckie, japońskie, peruwiańskie, meksykańskie, argentyńskie. Odmienną regulację ustawodawczą zawierało prawo angielskie, gdyż przy czeku, jako rodzaju weksla ciągniętego, nie zachodziła ani potrzeba bezwarunkowego istnienia umowy czekowej, ani konieczność istnienia pokrycia w chwili (dacie) jego wystawienia. Warunki takie przewidywały tym niemniej akceptowane w Anglii dobre obyczaje handlowe; bliżej M. Kuratow, *Projekt jednostajnego prawa czekowego...*, s. 14–18; A. Żabicki, *op. cit.*, s. 238–240.

⁵⁷ Szerzej C. Füllgraf, *op. cit.*, s. 19–26; M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 18–29.

u osób prywatnych⁵⁸. Chociaż nad bierną zdolnością czekową dyskutowano również podczas Konferencji w Hadze w 1912 roku, i to zdecydowanie dłużej niż nad innymi kwestiami, to jednak nie doszło do przyjęcia jednolitej reguły, lecz tylko do pewnego kompromisu. Artykuł 5 rezolucji co prawda uznawał za trasata w ogólności bankiera, lecz było to raczej hasło i środek agitacji aniżeli zasada, gdyż każde państwo mogło co do czeków płatnych na jego terytorium albo zupełnie poniechać bankiera i przyznać każdemu zdolność czekową, albo określić pojęcie bankiera w taki sposób, jaki uzna za właściwy. Co więcej, wskazany art. 5 rezolucji stanowił, że brak zdolności u trasata nie narusza w żadnym razie ważności dokumentu jako czeku, a może jedynie narazić wystawcę na konsekwencje karne lub skarbowe.

Stanowisko polskich kodyfikatorów w tym zakresie, jak też co do innych jeszcze problemów, w syntetyzujący sposób przedstawił w uzasadnieniu pierwotnego projektu ustawy czekowej jego twórca. Pisał on:

dochodzimy do następujących wniosków:

- a) należy utrzymać zasadę, że trasatem może być tylko bankier,
- b) pojęcie bankiera należy poważnie zacieśnić tak, aby trasat dawał wszelkie gwarancje, że w granicach pokrycia zdoła i zechce czek zapłacić, aby z drugiej strony brzmienie adresu pozwalało od razu rozpoznać, czy trasat ma zdolność czekową;
- c) należy wymagać, by czek był wypisany na blankiecie, wydanym przez trasata;
- d) w razie braku zdolności u trasata lub niedopełnienia warunku lit. c) należy postanowić, że dokument nie jest czekiem.

W myśl tych wniosków zreagowałem art. 2–4 projektu. Przyświeca im jeden cel: stworzyć gwarancje, o jakich mówiłem na wstępie. W tym celu konieczne jest przede wszystkim wykreślić z rzędu czeków dokumenty nie przedstawiające gwarancji; uznając je za czeki ratuje się wprawdzie nabywcę, który przez to zyskuje regres czekowy, ale zarazem poświęca się obrót czekowy, wprowadzając do niego pseudo-czeki, przy których nie obejdzie się bez regresu i które czek na długo zdyskredytują. Prawda, że niejednokrotnie nabywca *bona fide* zdaje się zasługiwać na najbardziej energiczny ratunek; czyż mógł poznać z czeku, że trasat nie ma zdolności czekowej? Tym wzglę-

⁵⁸ Zasadę, że czek może być ciągniony tylko na bankiera, stosowano w Anglii, Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, Argentynie, w Holandii, gdzie czeki z samej swej nazwy (*Kassier-briefe*) były tytułami na bankierów, we Włoszech, gdzie czeki mogły być wystawiane tylko na instytucje kredytowe i na kupców, a podobne rozwiązanie istniało w Portugalii, w Meksyku, w Peru. Do typu angielskiego zaliczano także austriacką ustawę czekową wyliczającą kategorie osób fizycznych i prawnych, na które można ciągnąć czeki, za którą poszło ustawodawstwo greckie i jugosłowiańskie, jak również ustawę niemiecką. Mieściło się tutaj także ustawodawstwo estońskie wskazujące na zakłady kredytowe upoważnione do przyjmowania wkładów na rachunek bieżący oraz radzieckie, które stanowiło, że trasatem mogą być jedynie zakłady kredytowe, koncesjonowane przez władzę skarbową. Od angielskiego pierwowzoru odstępował nieco ustawodawca węgierski, stanowił on bowiem, że trasatami w kraju mogą być tylko firmy, które według firmowego rejestru handlowego zajmują się interesami bankierskimi, natomiast za granicą — według prawa miejsca zapłaty. Przeciwny restrykcyjnemu system wolnościowy, francuski, nie znał zastrzeżenia, aby czeki mogły być ciągnione tylko na pewne grupy osób lub instytucji. Taką zasadę przyjmowało, poza prawem francuskim, prawo belgijskie, hiszpańskie, bułgarskie, rumuńskie, szwajcarskie, bułgarskie, tureckie, duńskie, fińskie, norweskie, szwedzkie, japońskie i inne; bliżej M. Kuratow, *Projekt jednostajnego prawa czekowego...*, s. 19–22; A. Żabicki, *op. cit.*, s. 232–234.

dem kierowano się w Hadze przy zredagowaniu art. 5, nie może on jednak zd.[aniem] m.[oim] przeważać szali na stronę ważności czeku, którego trasat nie ma zdolności, bo szeroki obrót czekowy przynosi dla gospodarstwa społecznego takie korzyści, że dla interesu ogólnego należałoby poświęcić interes jednostki, gdyby jej nawet groziło naprawdę niebezpieczeństwo bez jej winy. Co więcej, niebezpieczeństwo nie jest bynajmniej tak straszne, bo przecież prawo powszechne daje nabywcy środki do poszukiwania swej krzywdy na bezpośrednim poprzedniku, a zatem nie jest rzeczą konieczną dawać mu regres czekowy z nieprawidłowego czeku; owszem, czek taki traktować należy jako nieważny i wykluczyć regres czekowy, bo biorącemu czek chodzi o wypłatę od trasata, a każdy przypadek, w którym zamiast wypłaty przychodzi do regresu, podkopuje zaufanie społeczeństwa do czeku w ogóle. Jeżeli zaś idzie o ochronę dobrej wiary, to nie wydaje mi się rzeczą niemożliwą takie unormowanie zdolności czekowej, by biorący czek mógł *prima facie* rozpoznać, czy trasat ma zdolność. Skoro się tak postąpi, trudno obstawać przy zasadzie, że brak zdolności nie uchybia ważności czeku⁵⁹.

Pozostałe uregulowane w projekcie zagadnienia dotyczące formy czeku, a mianowicie płatność czeku za okazaniem (art. 5) oraz to, że czek mógł być wystawiony na imię pewnej osoby, na jej zlecenie lub na okaziciela (art. 6), wzorowane na rezolucjach haskich⁶⁰, nie wywoływały daleko idących kontrowersji. Pierwszy z tych przepisów, dotyczący terminu zapłaty, zawierający klauzulę, że czek może mieć termin zapłaty jedynie „za okazaniem”, to jest na każde żądanie, wynikał bowiem z samej natury czeku⁶¹. Z kolei jeśli chodzi o drugi wskazany przepis, to osoba remitenta, stanowiąca niewątpliwie organiczny element stosunku czekowego, nie musiała być wskazana w czeku⁶². Takiego wymogu z reguły w doktrynie i w systemach ustawodawczych nie zaliczano do istotnych warunków treści czeku. Istniało bowiem domniemanie prawne, że w braku takiego wskazania za remitenta uważano okaziciela czeku⁶³.

⁵⁹ (S. Wróblewski), *Projekt ustawy czekowej z motywami...*, s. 233.

⁶⁰ Odpowiadały one art. 4 i 13 rezolucji haskich; (S. Wróblewski), *Projekt ustawy czekowej z motywami...*, s. 238.

⁶¹ Największą grupę ówczesnych ustawodawstw czekowych stanowiły te, które uznawały obowiązkowy termin zapłaty „za okazaniem”, przy czym skutki naruszenia tej zasady były różnie uregulowane. W drugiej grupie znajdowały się ustawodawstwa przewidujące możliwość ustanowienia terminu zapłaty po upływie pewnego krótkiego okresu, jak np. włoskie, rumuńskie i portugalskie, wenezuelskie. Odosobnione stanowisko zajmowało prawo holenderskie, gdyż upoważniało do wystawienia dowolnego terminu zapłaty czeku, zaś od tego określonego terminu liczono trzydniowy okres, w ciągu którego należało czek przedstawić do zapłaty; M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 144–152; *idem*, *Projekt jednostajnego prawa czekowego...*, s. 22–24; A. Żabicki, *op. cit.*, s. 244.

⁶² F. Fick, *op. cit.*, s. 226–230 i 252–253. Ze względu na sposoby wymienienia osoby remitenta wyodrębniano następujące rodzaje czeku: 1) czeki imienne; 2) czeki imienne z dodaniem sformułowania „na zlecenie”; 3) czeki na okaziciela; 4) czeki alternatywne: imienne, z dodaniem sformułowania „lub na okaziciela” i 5) czeki bez wskazania remitenta; o innych jeszcze rodzajach czeków zob. A. Żabicki, *op. cit.*, s. 266–268.

⁶³ Ustawodawstwa światowe reprezentowały różne podejścia do osoby remitenta: 1) niektóre z nich uznawały wymienienie osoby remitenta lub wystawienie czeku na okaziciela za istotne jego wymaganie (tak m.in. w Anglii, Francji, Belgii, Hiszpanii, Portugalii, Holandii, Rumunii, państwach skandynawskich, Związku Radzieckim, Japonii, Meksyku), 2) inne nie upatrywały w tym istotnego wymogu (np. Szwajcaria, Włochy, Bułgaria, Niemcy, Austria, Węgry), 3) specyficznym rozwiązaniem była możliwość wystawienia czeku tylko na okaziciela (Holandia) oraz zakaz wystawiania czeków na

Podsumowując, należy jeszcze raz podkreślić, że w zakresie dotyczącym formy czeku projekt oparł się na art. 1–7 rezolucji haskich z 1912 roku. Choć kodyfikatorzy polscy nie byli związani ich brzmieniem, to jednak — jak to stwierdzał Stanisław Wróblewski — „zasady, wypracowane w Hadze, streszczające w sobie wyniki doświadczeń Zachodu, a zarazem wskazujące drogę kompromisu co do kwestii w poszczególnych państwach odmiennie uregulowanych, były dla polskiego ustawodawcy materiałem niezmiernie cennym”⁶⁴. Od tego wzorca nasi kodyfikatorzy odchodzili zwłaszcza wtedy, gdy wymagały tego uwarunkowania gospodarcze Polski, pragnąc starannie zapobiegać wszystkiemu, co mogłoby zdyskredytować czek w początkach jego rozwoju. W związku z tym nie zaakceptowali oni w szczególności tego rozwiązania proponowanego w rezolucjach haskich (art. 5), które nie uznawało zdolności czekowej trasata za warunek ważności czeku⁶⁵.

Projekt z 1923 roku przynosił zasadnicze rozwiązania prawne w zakresie formy czeku, przyjęte następnie z pewnymi modyfikacjami i uzupełnieniami w rozporządzeniu Prezydenta RP z dnia 14 listopada 1924 roku o prawie czekowym.

Bibliografia

Akty prawne

Kuratow M., *Ustawa czekowa niemiecka z dnia 11 Marca 1908 roku*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1908, nr 16.

Les lois polonaises sur la lettre de change, le billet à ordre et le chèque, publ. J.C. Witenberg, Paris 1925; *Komisja Kodyfikacyjna*, Dział Ogólny, z. 16.

Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 14 listopada 1924 roku o prawie czekowym (Dz.U. R.P. Nr 100, poz. 927).

Uniform Negotiable Instruments Act Drafted by the National Conference of Commissioners on Uniform State Laws, and by it Approved and Recommended for Enactment in All the States at Its Conference at Saratoga Springs, N.Y., August 15–18, 1896, National Conference of Commissioners on Uniform State Laws, New York 1896.

Ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 roku — Prawo czekowe (Dz.U. RP Nr 37, poz. 283).

Wróblewski S., *Ustawa z dnia 3 kwietnia 1906, L. 84, D.U.P. o czeku*, Kraków 1907.

Projekty aktów prawnych

Kuratow M., *Projekt jednostajnego prawa czekowego*. (Referat na V. Zjazd prawników i ekonomistów polskich), Lwów 1912.

okaziciela pod rygorem nieważności dokumentu jako czeku (Grecja). Co do szczegółów dotyczących poszczególnych rodzajów czeków ustawodawstwa, poza holenderskim, wykazywały rozmaite odrębności. Szerzej M. Kuratow, *Zasady ustaw czekowych...*, s. 107–128; *idem*, *Projekt jednostajnego prawa czekowego...*, s. 28–30; A. Żabicki, *op. cit.*, s. 242–244.

⁶⁴ S. Wróblewski, *Polskie prawo czekowe...*, s. 1.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 2.

- Motywy do projektu ustawy czekowej*, [w:] *Projekt ustawy czekowej uchwalony przez Sekcję Handlową Komisji Kodyfikacyjnej*, GSW 1924, nr 14.
- Projekt ustawy czekowej uchwalony przez Sekcję Handlową Komisji Kodyfikacyjnej*, GSW 1924, nr 13, s. 185–187 i nr 14.
- Projekt ustawy czekowej (Ostateczna redakcja)*, GSW 1924, nr 26.
- Projekt ustawy wekslowej, uchwalony przez Komisję Kodyfikacyjną Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów 1923.
- Wróblewski S., *Projekt ustawy czekowej z motywami*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1923, nr 1–6.

Zbiory dokumentów

- Actes de la deuxième conférence de La Haye pour l'unification du droit relatif à la lettre de change, de billet à ordre et de chèque*, Imprimerie nationale, La Haye 1912.
- Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, t. 1, z. 15, Warszawa 1932.
- Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, z. 16, Warszawa 1934.
- Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, z. 17, Warszawa 1937.
- Komisja Kodyfikacyjna. Sprawozdanie Sekretarza generalnego na konferencji prasowej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1924, z. 3.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 6, Warszawa 1924.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 7, Warszawa 1926.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 9, Warszawa 1927.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 10, Warszawa 1927.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 11, Warszawa 1929.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 12, Warszawa 1929.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 13, Warszawa 1930.
- Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 14, Warszawa 1931.
- Résolutions adoptées par la deuxième Conférence de la Haye de 1912 sur l'unification du droit relatif au chèque*, [in:] *Conférence internationale pour l'unification du droit en matière de lettres de change, billets à ordre et chèques*: Genève, le 17 février, Documents préparatoires: projets élaborés par les experts de la Société des Nations remarques des gouvernements, Série de publications de la Société des Nations, 2, Genève 1930.
- Sprawozdanie Sekretarza Generalnego, Prof. E. Stan. Rappaporta, z dziesięcioletniej działalności Komisji Kodyfikacyjnej (1919–1929)*, [w:] *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 12.
- Wykaz projektów ustawodawczych, uchwalonych przez Komisję Kodyfikacyjną i złożonych Sejmowi Rzeczypospolitej za pośrednictwem Ministra Sprawiedliwości: Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. 1, z. 8, Warszawa 1926.

Literatura

- Boistel A., *Wykład prawa handlowego*, przeł. S. Godlewski, t. 2, Warszawa 1878.
- Bossowski F., *Prywatne prawo*, [w:] *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*, t. 3, Warszawa 1937.
- Chalmers M.D., *A Digest of the Law of Bills of Exchange Promissory Notes Cheques and Negotiable Securities*, fifth edition, London 1896.
- Ciągwa J., *Stan prawny na Spiszu i Orawie w latach międzywojennych*, „Studia Iuridica Silesiana” 1986.

- Fick F., *Die Frage der Checkgesetzgebung auf dem europäischen Kontinent. Mit besonderer Berücksichtigung der schweizerischen, deutschen, österreichischen und französischen Verhältnisse, unter vergleichsweiser Herbeiziehung des englischen Gesetzes und der übrigen ausländischen Gesetze und Usancen*, Zürich 1897.
- Flamm F., *Rzecz o wekslach i czekach na tle międzynarodowym*, Warszawa 1882.
- Füllgraf C., *Die neuere Entwicklung des Scheck- und Giroverkehrs*, Halle 1911.
- Górnicki L., *Historia, koncepcja i systematyka projektu ustawy czekowej z 1923 r.*, [w:] Świat, Europa, mała Ojczyzna. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grodziskiemu w 80-lecie urodzin, red. M. Małecki, Wyższa Szkoła Administracji, Bielsko-Biała 2009.
- Górnicki L., *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000.
- Huffcut E., *The law of negotiable instruments, statutes, cases and authorities*, 2d ed., rev. and enl. F.D. Colson, New York 1910.
- Janczewski S., *Prawo wekslowe i czekowe*, Warszawa 1994.
- Jastrzębski R., *Czek i jego funkcje w II Rzeczypospolitej*, „Studia Iuridica” 42, 2003.
- Jastrzębski R., *Kodyfikacja i unifikacja polskiego prawa czekowego*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 10, 2011.
- Kuhlenbeck L., *Der Check: Seine wirthschaftliche und juristische NaturokuZugleich ein Beitrag zur lehre vom gelde, vom wechsel und der Giro-Bank*, Leipzig 1890.
- Kuratow M., *Zasady ustaw czekowych*, t. 1, Warszawa 1907.
- Lyon-Caen Ch., Renault L., *Wykład prawa wekslowego i czekowego*, przeł. A. Słomiński, Piotrków 1918.
- Peretz A., *Polskie prawo czekowe*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1925, r. 1.
- Rogers J. S., *Negotiability as a System of Title Recognition*, „Ohio State Law Journal” 48, 1987.
- Sułkowski J., *W sprawie unifikacji prawa wekslowego i czekowego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 24, 1930, II.
- Szczygielski A.D., *Zasady nowego polskiego prawa czekowego*, GSW 1936, nr 29–30.
- Trammer J., *Nowe prawo czekowe*, „Palestra” 1925, nr 3.
- Vis W.C., *Unification of the Law of Negotiable Instruments: The Legislative Process*, „The American Journal of Comparative Law” 27, 1979.
- Wróblewski S., *Polskie prawo czekowe*, Kraków 1926.
- Żabicki A., *Prawo wekslowe i czekowe polskie i zagraniczne*, Warszawa 1933.

Cheques and their form in the draft of the law of cheques of 1923

Summary

In this article, I deal with the fundamental issues regarding cheques and their form in the first draft of the law of cheques, which was drawn up by Stanisław Wróblewski, prepared by the Codification Committee and published with its motives in 1923. The draft law did not assume the full emancipation of the material cheque law and subjected the cheque to the specified scope of legal regulation provided for in the promissory note. On the other hand, it emphasized formal emancipation: (1) exclusion of the cheque institution, as well as the promissory note, from general civil law, and consequently subjecting them to special regulation; as well as (2) separating the matter of cheques from the promissory notes, that is the development of a cheque act separate from the promissory note act.

As regards the form of cheques, the draft law relied on art. 1–7 of the Hague resolutions of 1912. The Polish codifiers departed from this model, especially when it was required by the economic conditions of Poland, taking special care to prevent situations that could discredit cheques at the beginning of their development. Therefore, they did not accept in particular the solution proposed in the Hague resolutions (Article 5), which did not accept the scribe's capacity as the condition of cheque validity.

Keywords: codification of cheque law, Hague's resolutions of law of cheques of 1912, draft law of cheques of 1923, form of cheque, clause of cheque, direct debit, cheque's passive capacity

Леонард Гурніцкі

Вроцлавський університет

Чек і його форма в проекті чекового закону 1923 року

Анотація

Стаття присвячена основним питанням, що стосуються чеку і його форми у першому проекті чекового законодавства, підготованому Кодифікаційною комісією у 1923 році, референтом якого був Станіслав Врублевський. Проект не передбачав повної матеріальної емансипації чекового законодавства і трактував чек з точки зору правової регламентації векселів. Натомість більший акцент було зроблено на формальну емансипацію, тобто на: 1) виключення інституції чека, як і векселя, із загального цивільного права, тобто застосування особливого регулювання; 2) відділення сфери чеків від векселів, тобто підкреслення необхідності опрацювання окремого від вексельного чекового закону.

Щодо форми чеку, у проекті покликалися на статті 1–7 гаазьких резолюцій 1912 року. Від цього зразка польські кодифікатори відходили тоді, коли цього вимагали економічні умови Польщі. Вони прагнули вберегти чек від дискредитації на початках його запровадження.

У світовій практиці не було єдиного підходу до окреслення поняття чеку. Одні реалізували це завдання за допомогою точного визначення, інші, наголошуючи на особливостях чеків, застосовували метод перераховування його важливих вимог і атрибутів. Польський проект вибрав цей самий напрям, бо його також застосували в гаазьких резолюціях (стаття 1 і 2) та в польському проекті вексельного закону 1923 року.

Дискусійне чекове положення, згідно з яким слово «чек» повинно фігурувати в тексті документу, проект підтримав, посиляючись на формулювання гаазьких резолюцій.

Важливим питанням, пов'язаним з пропонованими нормами, було безумовне доручення оплати, урегульоване у польському проекті в статті 1, пункт 4. Згідно з проектом, безумовне доручення оплати стосується «визначеної грошової суми з фонду, яку виставник має право вимагати від платника». Таким чином підтримано основу

чекового права, що трактує як чек лист, в якому вказано грошову суму, яку має заплатити платник. Проект також визнав, що чекове доручення повинно стосуватися оплати чекової суми платником з фондів, якими розпоряджається виставник.

Важлива проблема, з якою зіткнувся автор польського проекту — це пасивна чекова правоздатність, тобто питання, кому можна виставляти чек. Хоча про пасивну чекову правоздатність дискутували також під час конференції в Гаазі у 1912 році, і то значно довше, ніж про інші питання, але так і не вдалося дійти до однозначного правила, тільки до певного компромісу. Польські кодифікатори не прийняли рішення, запропоноване в гаазьких резолюціях (стаття 5), яке не визнавало чекової правоздатності платника умовою дійсності чека.

Ключові слова: кодифікація чекового права, гаазькі резолюції щодо чекового права 1912 року, проект чекового законодавства 1923 року, форма чеку, чекове положення, доручення оплати, пасивна чекова правоздатність